

ACTIVITATEA DESPĂRȚĂMINTULUI LUGOJ AL ASTREI (1898—1918)

Asociația Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA), înființată în 1861 la Sibiu, a desfășurat o activitate multilaterală pentru ridicarea gradului de cultură al poporului român din provinciile aflate vremelnic sub stăpânire străină, pentru cultivarea conștiinței naționale a românilor, de încurajare și sprijinire a învățămîntului și culturii în limba română.

În primele decenii de la înființare, ASTRA a desfășurat o activitate organizată doar pe teritoriul Ardealului istoric, dar a avut un puternic ecou și în Banat¹. Lărgirea teritorială a sferei de activitate a ASTREI a fost inaugurată prin adunarea generală a Asociațiunii de la Lugoj din august 1896, care a hotărît înființarea de despărțăminte ale societății și pe teritoriul Banatului, Crișanei și Maramureșului². Acest fapt a prilejuit o adevărată sărbătoare națională. Urmărind presa vremii și documentele de arhivă³ referitoare la acest eveniment constatăm că exista un entuziasm general la vestea extinderii activității ASTREI. La adunare au participat delegați din toate ținuturile locuite de români, precum și numeroși ziaristi⁴. Manifestările au început din 14/26 august 1896 cînd oaseptilor veniți la adunare li s-a făcut o primire sărbătorească, continuînd apoi în zilele de 15/27 și 16/28 august cu lucrările propriu-zise ale adunării, precum și spectacolele literar-artistice prilejuite de acest eveniment, iar în

¹ Elena Borugă, *Legăturile Asociației „ASTRA” cu Banatul în perioada 1861—1895*, în *Acta Musei Napocensis*, XX, 1983, p. 575—584.

² *Idem*, *Prima adunare a „ASTREI” în Banat, în Apulum*, XVI, 1978, p. 397—400.

³ Arhivele Statului Sibiu, fond ASTRA, dos. 421/1896 (Aici se păstrează 43 de telegrame trimise din toate ținuturile locuite de români pe adresa lui Coriolan Bredeceanu la Lugoj). Din acestea prezentăm cîteva: „Salut călduros pe frații întruniți în metropola românilor bănățeni spre a aduce jertfa și prinos culturii românești. Doresc spor, succes lucrării lor mărețe. Trăiască Asociațiunea transilvană. Dr. Aurel Mureșian” (f. 11); „Asociația națională română arădană salută pre sora asociațiune transilvană în ziua solemnă de prima intrare pe pămîntul Bănatului. Doresc izbîndă și rezultate strălucite. Frăția” (f. 12); „Orașul Pitești, mănăstirea Argeș (a) lui Neagoie Basarab, Cetatea lui Vlad Țepeș, salută cu entuziasm ilustra adunare, pe frunțașii neamului, pe pionierii culturii naționale, uniți în cugete și simțire. Fie mărită nația românească. Trăiască Asociațiunea. Județul Argeș” (f. 37); „Vă felicit, urînd succese dorite, cu inima sînt în mijlocul Dv., salut adunarea! Musicescu” (f. 44); „Salutăm prima întîlnire a ASTREI în Banat, laurii vor încununa munca noastră. Un grup de persoane din Giurgiu” (f. 39).

⁴ *Dreptatea*, III, 1896, nr. 184, p. 2 (Ziarul menționează că au participat 11 zia-riști din România, 6 din Transilvania și 5 reprezentanți ai presei străine).

17/29 și 18/30 august comitetul de organizare lugojan a inițiat o excursie la Băile Herculane și Orșova⁵.

Cotidianul timișorean „Dreptatea“ a informat publicul cititor asupra tuturor activităților întreprinse pentru pregătirea adunării, desfășurarea ei și eoul stîrnit de acest eveniment cultural.

Sînt semnificative comentariile legate de răsunetul adunării în România evocat de ziarul „Epoca“ în coloanele cărui s-a subliniat deosebita însemnătate a evenimentelor petrecute la Lugoj „care vor da o nouă și sănătoasă direcție cestiunei naționale“⁶. Oaspeții veniți din România au fost adînc impresionați de bogata viață culturală și solidaritatea românilor din părțile acestea, fapt ce îi dă garanția vicepreședintelui Ligii culturale M. Vlădescu, participant la adunare să sugereze că românii ce se aflau sub stăpînirea austro-ungară erau hotărîți cu primul prilej favorabil să încapă lupta pentru cucerirea libertății naționale și unirea cu frații lor din România. „Cît privește ținuta națională — mărturisește Mihai Vlădescu — aceasta e foarte dezvoltată, în cestiunea națională nici unul nu e neorientat, iar în privința politicei am esperiat că sunt cu toții gata și decși pentru cea mai acută luptă“⁷.

Demnă de reținut este sublinierea însemnătății adunării generale a ASTREI de la Lugoj apărută în oficiosul Asociațiunii „Transilvania“ care îi asigură un loc de frunte printre manifestările culturale organizate de ASTRA. Aici s-a evidențiat, cu putere dorința românilor din cadrul monarhiei austro-ungare pentru o viață națională proprie. Concluzia revistei este că: „Menirea măreață și adevărată a Asociațiunii n-a ieșit nici cînd mai mult la iveală, decît la ultima noastră adunare generală din Lugoj; idealurile noastre naționale, individualitatea unitară a poporului român și trebuințele și aspirațiunile sale naționale nici cînd nu s-au prezentat înaintea ochilor noștri sufletești în forme mai plastice, decît cu ocaziunea acestei splendide sărbători care ne-a arătat calea luminoasă spre cultura noastră națională, unde pot și unde trebuie să se întîlnească toți fiii națiunii române în frățească și armonică conlucrare“⁸.

Cu prilejul acestei adunări numărul membrilor asociației a crescut simțitor. S-au înscris ca membri fondatori: Biserica gr. or. română din Lugoj și Emanoil Ungureanu din Timișoara, ca membri pe viață „Măiestrii co-jocari“ din Lugoj, „Făgețeană“ societate de Credit și Economii din Făget, Titu Hațeg din Lugoj, Dimitrie Corcan din Iladia, Alexiu Mangiuca și Ioan Nedelcu din Oravița, precum și o mulțime de membri ordinari printre care George Vuia, Patriciu Dragalina, Aurel Cosma, Paul Rotariu, Ioan Vidu, Coriolan Brediceanu, Ioan Nemoianu, Timotei Popovici și Institutele de Credit și Economii „Lugojana“ și „Sentinela“, încasîndu-se suma de 1515 fl. taxe de membri⁹. În anul următor, 1897, s-au înscris noi membri din părțile bănățene a căror evidență era ținută direct de Comitetul Central al ASTREI pînă la constituirea despărțămintelor și în aceste teritorii.

⁵ *Idem*, nr. 181—184.

⁶ *Idem*, nr. 185, p. 2.

⁷ *Idem*, nr. 192, p. 1.

⁸ *Transilvania*, XXVII, 1896, nr. 9, p. 209—210.

⁹ *Idem*. (Partea oficială), p. CV—CVII și CLXII. (Un membru fondator plătea cel puțin 200 fl., membrul pe viață plătea odată pentru totdeauna 100 fl., cei ordinari cîte o taxă anuală de 5 fl., iar cei ajutători o taxă anuală de cel puțin 1 fl., de persoană).

Comitetul de organizare al adunării generale a ASTREI de la Lugoj insistă pentru organizarea despărțământelor asociației în Banat aducând drept argument frumoasele realizări materiale așa cum reieșeau din raportul casierului George Dobrin din care rezulta că după acoperirea cheltuielilor de organizare a rămas un venit net de 1924,07 fl. din care 313 fl. s-a predat casei centrale a Asociațiunii, iar restul s-a' deus la băncile „Lugojana“ și „Făgețana“ rămânind 103 fl. disponibil.¹⁰

La 16 august 1897 au fost aprobate de către guvernul de la Budapesta statutele modificate ale asociației care se intitula acum „Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român“, eliminând cuvântul „transilvan“. Adunarea generală a ASTREI de la Mediaș din 27—28 august 1897 a hotărât, ca noile statute să intre în vigoare. Astfel începe o nouă etapă în activitatea ASTREI prin extinderea activității sale și asupra regiunilor vestice ale Transilvaniei: Banat, Crișana și Maramureș¹¹.

Primele despărțăminte ale ASTREI pe teritoriul bănățean s-au format în 1898 la Lugoj, Sinnicolaul Mare, Oravița și Timișoara¹². Despărțământul lugojan al ASTREI și-a ținut adunarea de constituire la 11 iulie 1898 la Lugoj sub președinția lui Coriolan Brediceanu care fusese desemnat de către Comitetul Central al Asociațiunii ca delegat al său pentru organizarea acestui despărțământ. Cu acest prilej se înscriu noi membri în asociație, alături de cei care se înscriseră încă din vara anului 1896, astfel că despărțământul Lugoj al ASTREI număra 5 membri fondatori, 4 membri pe viață, 37 de membri ordinari și mai mulți membri ajutători. La adunare este ales ca director al despărțământului Coriolan Brediceanu, care va rămâne în această funcție pînă la moartea sa în 1909¹³. Din comitetul cercual mai făceau parte Iacob Maior — vicepreședinte, Vasile Jurca — casier și Ioan Iorga — notar¹⁴. Teritorial despărțământul cuprindea cercurile administrative Lugoj, Făget, Bega, Timiș și orașul Lugoj din cadrul comitatului Caraș-Severin, iar pînă la constituirea despărțământului Lipova, în 1901, includea și cercul administrativ Mureș¹⁵.

Activitatea despărțământului Lugoj al ASTREI se remarcă prin editarea de broșuri din scrierile poezilor și scriitorilor bănățeni, prin conferințe, înființarea de biblioteci sătești, de reuniuni și însoțiri agricole, prin incurajarea învățământului în limba română, prin alfabetizarea adulților.

În 1902 despărțământul Lugoj al ASTREI editează trei broșuri într-un tiraj de 5 500 exemplare cuprinzînd poeziile lui Victor Vlad Delamarina¹⁶, Sfaturi și învățături de Valeriu Braniște¹⁷ și studiul „Dialectul român

¹⁰ *Idem*, XXVIII, 1897, nr. 9—10, p. 47.

¹¹ Eugenia Glodariu, *Schimbări survenite în organizarea „ASTREI“ (1895—1897)*, în *Centenar muzeal orădean*, Oradea, 1972, p. 369—373.

¹² Elena Borugă, *Activitatea despărțământului Bocsa al ASTREI (1898—1918)*, în *Acta MN*, 1980, 17, p. 607—614; *Idem*, *Activitatea despărțământului Timișoara al „ASTREI“ (1898—1918)*, în *Apulum*, 1982, 20, p. 297—306; *Idem*, *Activitatea despărțământului Oravița al ASTREI (1898—1918)*, în *Banatica*, VIII, 1985, p. 369—378.

¹³ *Transilvania*, XXIX, 1898, nr. 7—8, p. 160.

¹⁴ *Idem*, (Partea oficială), XXX, 1899, nr. 4—5, p. 33.

¹⁵ *Idem*, nr. 10, p. 147.

¹⁶ Victor Vlad Delamarina, *Poezii Bănățenesci — Întocmiri, adunate și aranjate din însărcinarea Despărțământului Lugoj al Asociațiunii de Dr. Valeriu Braniște*. Lugoj, 1902.

¹⁷ Bănățeanul, *Deprinderi păgubitoare. Sfaturi și învățături*. Seria prima. Edițiune îngrijită din însărcinarea Despărțământului Lugoj al Asociațiunii și cu consimțământul autorului de Dr. Valeriu Braniște. Lugoj, 1902.

bănăţean“ de At. M. Marienescu pe baza poeziilor lui Victor Vlad Delamarina¹⁸. Aceste broşuri sînt editate conform hotărîrii adunării generale a despărţămîntului lugojan al ASTREI din 6 aprilie 1902 care îndemna Comitetul să tipărească „scrierile de valoare ale scriitorilor bănăţeni şi să le popularizeze în ediţii eftine“¹⁹. Noul comitet cercual ales la această adunare, compus din C. Brediceanu — director, Iacob Maior — vicepreşedinte, V. Branîşte — secretar şi membrii în comitet Ioan Boroş, George Popovici, Sebastian Olariu, însărcinează pe Valeriu Branîşte să adune materialele şi să se îngrijească de execuţia tehnică a ediţiilor²⁰.

Broşurile care cuprindeau sfaturi pentru popor au avut o largă răspîndire în mediul sătesc şi difuzarea lor a stat continuu în atenţia asociaţiei ASTRA. Prin conţinutul lor se urmărea edificarea populaţiei rurale asupra unor probleme economice, asupra rosturilor culturale urmărite de societate şi se oferea ţărănimii sfaturi folositoare pentru diferite împrejurări ale vieţii²¹.

Între anii 1902—1908 se observă o oarecare stagnare în activitatea despărţămîntului Lugoş al ASTREI. În raportul de activitate al despărţămîntului lugojan prezentat de V. Branîşte în adunarea cercuală de la Lugoş din 25 iunie 1905, care analizează activitatea comitetului ales în urmă cu trei ani, se constată că nu au fost învinse greutăţile începutului şi nu s-a putut ajunge la o afirmare cu putere a Asociaţiunii în viaţa culturală şi socială de pe raza de activitate a despărţămîntului. Una din cauzele care ar fi împiedicat dezvoltarea activităţii despărţămîntului, V. Branîşte o vede în sistemul centralist al Asociaţiunii care impunea trimiterea la centru a majorităţii veniturilor încasate de despărţăminte lipsind organele locale de puterea materială. Alte greutăţi ar fi cele de ordin local,

¹⁸ Athanasie M. Marienescu, *Dialectul român bănăţcan*, Lugoş, 1902.

¹⁹ *Drapelul*, II, 1902, nr. 37, p. 3.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ De exemplu broşura editată de Despărţămîntul lugojan: „Bănăţcanul, Deprinderi păgubitoare, Sfaturi şi învăţături“, cuprindea îndemnuri către popor de a se feri de o serie de obiceiuri rele care îi aduc numai sărăcie şi necaz. Dintre aceste obiceiuri „păgubitoare“ autorul lucrării enumerează: goana după funcţii administrative, neglijaarea gospodăriei, luxul pentru care de cele mai multe ori ţăranii se înglobează în datorii, băutura, ospeţele exagerate la nunţi, botezuri şi înmormîntări, respectarea unor sărbători băbeşti, lipsa de solidaritate, credulitatea şi uşurinţa cu care mulţi încheie tranzacţii comerciale ipotecîndu-şi averea pe care o pierd apoi foarte uşor, certurile, procesele civile, fumatul, risipa, pizza şi ura. Înşiruirea acestor obiceiuri rele este făcută de autorul lucrării cu scopul de a le face cunoscute poporului ca să se ferească de ele. Îndeamnă să se păstreze tradiţiile poporului nostru în cultivarea cu hărnicie a moşiei, în meşteşugurile casnice — tors, ţesut, cusut — şi revenirea la portul tradiţional. Un mare spaţiu este acordat îndemnelor de a se susţine cu orice sacrificii şcoala şi aşezămintele culturale ale poporului nostru. Se insistă apoi asupra necesităţii înfiinţării de biblioteci şi cabinete de lectură pe lângă coruri şi reuniuni de lectură care să ofere o lectură sănătoasă şi instructivă poporului, să se organizeze întruniri la sate pentru a lumina pe ţărani ca aceştia să nu se mai lase ademiniţi de diverşi agenţi înşelători, care sub diferite forme uzează de credulitatea şi simplitatea ţăranului pentru a-l face să semneze diverse tranzacţii comerciale ipotecîndu-şi avutul. „Lege, limbă şi moşie — se arată în broşură — erau cele mai scumpe lucruri străbunilor noştri. O virtute cardinală a poporului nostru era că se ţinea legat de glia moşiei sale. A o prăda, înstrăina sau vinde se credea de cea mai mare nefericire“ (pag. 64). Autorul subliniază că acest fapt trebuie avut în vedere deoarece „mulţi viermi ucigători rod la rădăcina existenţei noastre ruinînd pe mulţi ţărani români, astfel că se observă că elementul românesc în Banat este în scădere la oraşe şi la sate împins din cîmpie spre munţi“ (pag. 5).

întrucât membrii ASTREI au mai multe angajamente culturale și sociale, iar mulțimea instituțiilor culturale locale reclamă sprijin aproape toate de la același public. În continuare V. Branîște arată că despărțământul lugojan cuprinde 120 de comune locuite în procent de 72,7% de români. Pe acest teritoriu își desfășoară activitatea aproximativ 30 de reuniuni corale, 10 instituțiuni culturale de natură mai generală, 7 bănci economice cu caracter românesc și o societate de consum. Despărțământul are doar 2 membri fondatori, 5 membri pe viață și 28 de membri ordinari, număr care „Evident că . . . nu stă în nici un raport cu puterea culturală și economică a ținutului și nici cu problema culturală națională ce ar avea să împlinească Despărțământul pe acest teritoriu”²². Mai departe, V. Branîște arată că dacă din fiecare comună ar fi numai 10 membri, despărțământul lugojan, ar întruni cifra de peste 1000 de membri, cifră pe care secretarul despărțământului lugojan o consideră minimă pentru ca despărțământul să poată cit de cit ținea pasul cu „marile probleme ce i se impun” căci „fără membri și anume fără membri însușești nu poți face nimic”. V. Branîște subliniază, în continuare în raport, că menirea asociațiunii este de a pătrunde pînă în cea mai depărtată comună, unde „să reguleze lectura poporului, să studieze trebuințele poporului, să-și aibă și în cel mai mic sătuțel agentura sa și să inundeze poporul cu lectură bună și sănătoasă, să vină întru ajutorul acțiunii culturale cu sfatul și cu fapta!”²³.

În încheierea raportului, V. Branîște menționează că a expus greutățile întâmpinate pentru a fi cunoscute și astfel să se încerce o revizuire „a organizării în o direcție mai salutară atît pentru Centrală, cît și pentru despărțăminte”. În ceea ce privește cele 5 500 broșuri editate de despărțământ, V. Branîște arată că au fost distribuite în cea mai mare parte în cadrul despărțământului, la Centrală și în teritoriile vecine, iar a patra broșură este gata pentru tipar însă lipsesc mijloacele materiale pentru a o tipări.

În urma discuțiilor pe marginea raportului, adunarea cercuală a hotărît ca despărțământul lugojan să se dividă în 2—3 despărțăminte separate pentru a se putea lucra mai intensiv²⁴. Apoi adunarea a ales un nou comitet compus din Coriolan Brediceanu director, Aurel Valean — subdirector, V. Branîște — secretar și membri în comitet George Popovici și Ioan Boros²⁵. Acest comitet împreună cu delegați din fiecare reuniune sau instituție română din Lugoj avea sarcina să adune obiecte de valoare pentru muzeul ASTREI din Sibiu. Această preocupare era mai veche în părțile lugojene și s-a accentuat odată cu publicarea Apelului Comitetului Central al ASTREI din iulie 1904 în ziarul „Drapelul” în care se menționa că obiectele cu valoare istorică, etnografică sau care prezintă ceva caracteristic din viața poporului nostru expuse în muzeu „vor deveni aceea ce trebuie să fie: un mijloc de întărire a conștiinței naționale și un bun comun al neamului întreg”²⁶. Din catalogul expoziției etnografice și istorico-culturală organizată cu prilejul inaugurării Muzeului ASTREI din Sibiu

²² Biblioteca Centrală de Stat București, *Arhiva Valeriu Branîște*, dos. VI (2), impr. 57 (Raportul a fost publicat și în *Drapelul*, V, 1905, nr. 68, p. 2 și nr. 69, p. 2—3).

²³ *Ibidem*.

²⁴ Hotărîrea nu a fost pusă în aplicare.

²⁵ *Drapelul*, V, 1905, nr. 67, p. 2.

²⁶ *Idem*, IV, 1904, nr. 139, p. 3.

în perioada 19 august — 14 septembrie 1905 reiese că din despărțămîntul lugojan au trimis exponate Reuniunea femeilor române din Lugoj (costum femeiesc și bărbătesc), Boroș Ioan din Lugoj (documente, manuscrise, cărți, publicații și facsimile), Episcopia Lugojudului (cărți, manuscrise, obiecte, îmbrăcăminte, diplome, hărți, fotografii), Joandrea George din Lugoj (publicații), I. Vidu din Lugoj (16 compoziții muzicale), patru lugojene, foste eleve ale Școlii de fete din Sibiu (broderii și țesături) ș.a.²⁷. Pentru înzestrarea muzeului ASTREI din Sibiu s-au făcut importante donații în bani. Dintre aceste donații se remarcă Institutul de Credit și Economii „Făgețana” din Făget care a contribuit cu 2 000 coroane la fondul muzeului²⁸. Pentru exponatele deosebite trimise din părțile Lugojudului, Comitetul Central al ASTREI a acordat numeroase diplome și medalii de aur și argint. Astfel de recompense au primit Reuniunea femeilor române din Lugoj, Conzistorul episcopiei gr. cat. Lugoj, Ioan Boroș din Lugoj, Cornelia Brediceanu din Lugoj, Ioan Vidu și băncile „Făgețana”, „Lugojana” și „Poporul” din Lugoj²⁹.

La începutul anului 1906, Coriolan Brediceanu își prezintă demisia din președinția despărțămîntului lugojan. Comitetul Central al ASTREI delegează pe avocatul Titu Hațeg să convoace adunarea cercuală pentru constituirea unui nou comitet³⁰. Însă aceasta nu se mai întrunește³¹, fapt ce determină o pauză în activitatea despărțămîntului pînă în 1908. În acest timp taxele de membri au fost încasate de Asociațiune direct prin mandate poștale.

La 31 august 1907 despărțămîntul Lugoj al ASTREI număra 4 membri fondatori, 5 membri pe viață și 25 membri ordinari³².

La începutul anului 1908 Coriolan Brediceanu pornește acțiunea de reactivare a despărțămîntului lugojan. La cererea sa, Comitetul Central al ASTREI îi trimite la 5 februarie 1908 statutele și regulamentele Asociațiunii cu indicația de a convoca o adunare generală de constituire a despărțămîntului în care să se înscrie noi membri și să se alcăgă un comitet cercual, care apoi să înceapă activitatea despărțămîntului prin înființarea de agenturi comunale, prin întemeierea de biblioteci la sate și prin aranjarea de prelegeri populare³³. Pe data de 8 februarie 1908 Coriolan Brediceanu difuzează o convocare prin care invită pe toți membrii Asociațiunii, „precum și tot Românul care voinște să se facă membru la această asociație culturală... în număr cît mai mare” să participe în 16 februarie 1908 în sala Reuniunii române de lectură din Lugoj la adunarea de constituire a despărțămîntului lugojan al ASTREI³⁴. La adunare s-au înscris noi membri (un membru pe viață, 20 membri ordinari și 9 ajutători) și a fost ales noul comitet al despărțămîntului format din C. Brediceanu — director, Corneliu Gendu — secretar, Aurel Ciupe — casier și membri în comitet Ioan Boroș și George Popovici³⁵.

²⁷ *Transilvania (Analele)*, 1905, nr. 6, p. 257—296.

²⁸ *Idem*, 1906, nr. 1, p. 1—4.

²⁹ *Idem*, p. 21—40.

³⁰ *Idem*, p. 8.

³¹ *Idem*, nr. 4, p. 76.

³² Arhivele Statului Timișoara, fond *ASTRA Lugoj*, dos. 3, f. 5.

²³ *Idem*, f. 47.

³⁴ *Idem*, f. 36.

³⁵ *Idem*, f. 2 și 9.

La 12 iulie 1908 are loc adunarea cercuală a despărțământului lugojan, organizată la Făget în localul școlii române. După cuvîntarea de deschidere s-a prezentat raportul comitetului despărțământului despre reluarea activității și s-a consultat adunarea asupra măsurilor necesare pentru prosperarea Asociațiunii. După ședință s-a prezentat un bogat program cultural-artistic compus din conferințele „Despre Victor Vlad Delamarina“ de G. Girda și de un concert și declamații³⁶. Ziarul „Drapelul“, anunțînd adunarea de la Făget, critică aspru inactivitatea despărțământului Lugoj al ASTREI, aducînd în discuție aceleași probleme ridicate și în raportul lui V. Braniște din 1905. Spre deosebire de despărțământul lugojan al ASTREI, celelalte societăți culturale lugojene cunosc o activitate foarte intensă. Ziarul menționează că Reuniunea română de citire are 44 de ani de activitate neîntreruptă, Reuniunea română de femei a realizat numai în ultimii doi ani un venit de peste 6 000 cor., celelalte reuniuni, de cînt, a meseriașilor, de teatru, ale învățătorilor, la fel desfășoară o activitate bogată. Toate aceste instituții culturale cer jertfe „extraordinare“ din partea publicului lugojan. Cele trei bănci din Lugoj participă și ele cu o parte din veniturile lor pentru scopurile culturale. Astfel în partea locului s-a dezvoltat o viață culturală înfloritoare. Din zece localități bănățene a pornit acțiunea de sărbătorire a 25 de ani de la moartea lui Ciprian Porumbescu, de aici a pornit excursia cîntăreților la expoziția română din 1906, în Lugoj au fost găzduite în urmă cu trei ani societățile „Carmen“ din București și „Doina“ din Turnu-Severin. În concluzie, ziarul subliniază că „Avem an de an un număr frumos de concerte, reprezentații teatrale, conferințe și alte întruniri culturale, am sprijinit în mod eficace toate năzuințele culturale din aretul nostru“³⁷. Desigur că și despărțământul Lugoj al ASTREI își va găsi locul — accentuează ziarul — însă va trebui o mai bună organizare și deschiderea unor noi izvoare de venit pentru susținerea sa,³⁸.

Din 1908 despărțământul Lugoj al ASTREI a început să se afirme din ce în ce mai mult în viața culturală a românilor din zona în care își desfășura activitatea. Încă în acest an directorul despărțământului a lansat un apel către preoți și învățători cu îndemnul de a ține prelegeri populare și a deschis la Lugoj un curs de alfabetizare pentru adulți³⁹. În 1909 în urma morții lui Coriolan Brediceanu conducerea despărțământului este preluată de G. Popovici. În comitet a mai fost ales V. Braniște, Caius Brediceanu și Dominic Rațiu⁴⁰.

Din experiența ASTREI s-a dovedit că o mare importanță în răspîndirea culturii la sate au avut-o prelegerile populare care au trezit interes în rîndul poporului. Această activitate s-a dezvoltat treptat și în cadrul despărțământului lugojan ajungînd de la 2—3 prelegeri pe an la începutul activității despărțământului, la 10—15 după 1910. Prin prelegerile populare sau conferințe, Asociația ASTRA urmărea emanciparea și luminarea poporului. Majoritatea conferințelor erau pe teme legate de necesitățile imediate ale vieții poporului. Intelectualitatea din jurul ASTREI

³⁶ *Idem*, f. 15—16 și 40; *Transilvania* (Analele), 1908, nr. 3, p. 185.

³⁹ *Transilvania* (Partea oficială), 1909, nr. 1, p. 53.

³⁷ *Drapelul*, VIII, 1908, nr. 72, p. 1.

³⁸ *Ibidem*.

⁴⁰ Arhivele Statului Timișoara, fond ASTRA Lugoj, dos. 4, f. 2 și 17—19; dos. 6, f. 27.

urmărea propagarea în rîndurile maselor țărănești și muncitorești a cunoștințelor științifice pentru cultivarea rațională a pămîntului, cunoașterea felurilor soluri, a îngrășămintelor naturale și artificiale, a metodelor de cultivare a diferitelor plante, pomicultura și grădinăritul, perfecționarea uneltelor agricole, îmbunătățirea soiurilor de plante prin selecție, creșterea animalelor, prelucrarea produselor lactate, conservarea fructelor și comercializarea lor, albinăritul și sericicultura. Apoi prin prelegeri se accentuează asupra necesităților dezvoltării meșteșugurilor, a comerțului și industriei, asupra avantajelor organizării țărănimii în „însoțiri agricole” și comerciale. Din conferințele pe aceste teme prezentate în diferite comune aparținătoare despărțămîntului lugojan al ASTREI amintim: „Calea cătră bunăstare” (Comuna Sacul în 1909), „Despre bani” (Găvăjdia — 1910) și „Despre tovrăși” (Criciova — 1911) de Dominic Rațiu; „Condițiile de progres la poporul român” (Sacul — 1909) de V. Branște; „Tovărășiile satești” (Lugojel, Sacul, Căvăran și Jena în 1910) de Cornel Sînjoan; „Trifoiul și lucerna” (Lugojel, Sacul, Căvăran și Jena în 1910), „Prăsirea vitelor, valorizarea laptelui, pregătirea smîntînei și a untului” (Cliciova și Făget în 1910) și „Despre stupărit” (Sacul în 1912) de George Noaghea; „Despre uneltele agricole, semințe și lucrarea pămîntului” (Herendești — 1910) de Al. Onae; „Despre însoțirile populare” (Herendești, Lugoj, Găvojdia, 1910) de G. Popovici; „Cari ramuri de industrie economică să se primească în ținuturile noastre” (Criciova — 1911) de Alexe Novac; „Pe ce cale și cu ce mijloace vom ridica noi în viitor cultura și bunăstarea meseriașilor noștri” (Lugoj — 1911), „Despre cooperativele și tovrășiile a căror înființare este de trebuință la noi” (Lugoj — 1911), „Economia de casă și de cîmp” (Lugoj — 1911), „Însușirile pămîntului și gunoarea lui” (Gruni — 1912) și „Morburile vitelor și vindecarea lor” (Lugoj — 1912) de I. Groșoreanu; „Despre rasele nobile ale vitelor cornute” (Lugoj și Gruni, 1911—1912) de Dimitrie Soceneanțu; „Despre grădina de legume” (Bara — 1912) și „Folosul mașinilor agricole” (Sudriaș — 1912) de P. Ugliș; „Despre muncă și cruțare” (Căvăran — 1913) de Moise Ienciu; „Despre folosul asigurărilor” (Căvăran — 1913) de Ion Lengheru și altele⁴¹.

Numeroase prelegeri și conferințe organizate de despărțămîntul Lugoj al ASTREI au fost pe teme privind starea sănătății popoului, acordîndu-se îndemnuri de păstrare a curăteniei, a măsurilor de igienă, combaterea alcoolismului, dezvăluindu-i-se populației de la sate urmările nefaste ale alcoolului pentru sănătate, cit și pentru bunăstarea materială. Prelegeri cu o astfel de tematică au fost: „Despre crișmă, beuturi spirtoase și primejdia lor (Gruni — 1912) de P. Ugliș; „Primejdia băuturilor spirtoase” (Răchita — 1912) de G. Noaghea; „Despre urmările alcoolismului” (Căvăran — 1913), și „Din școala vieții” (Lugoj — 1912) de D. Soceneanțu⁴².

Învățămîntul și educația copiilor în familie a fost o altă preocupare a conferențiarilor ASTREI. Astfel de prelegeri despre rolul școlii româ-

⁴¹ *Idem*, dos. 4, f. 17—19; dos. 5, f. 8—9; dos. 6, f. 2, f. 17—18; f. 27—29; dos. 7, f. 27—28; *Transilvania*, XLI, 1910, nr. 4, p. 242, 246, 305; XLII, 1911, nr. 4, p. 539; XLIII, 1912, nr. 1—2, p. 358; nr. 6, p. 565; XLIV, 1913, nr. 4—5, p. 258; XLV, 1914, nr. 7—9, p. 273.

⁴² *Ibidem*.

nești și despre rolul familiei în educația copiilor au fost: „Datorințele părinților față de copii“ (Lugoj — 1919) de Al. Onae; „Foloasele școlii române și sacrificiile avute cu ea“ (Criciova — 1911) de I. Vidu; „Cum să ne creștem copiii“ (Criciova — 1911) de C. Biro, „Comoara cea mai mare sint copiii“ (Răchita — 1912) de P. Ugliș și altele⁴³.

În preocupările despărțământului Lugoj al ASTREI au intrat și problemele de educație, prin prelegeri, pe teme de cultură și artă. Semnificative sînt ciclurile de conferințe susținute de I. Vidu „Despre muzică și corurile vocale la români“ sau cele ale lui V. Braniște „Despre Victor Vlad Delamarina“. De asemenea foarte instructive au fost conferințele despre cultura națională și instituțiile culturale românești din care amintim: „Despre scopul Asociațiunii“ (Gavojdia — 1910) de Caius Brădiceanu; „Necesitatea culturii naționale“ (Criciova — 1911) „Lucrarea Asociațiunii pentru dezvoltarea poporului român“ (Lugoj — 1911), „Folosul asociațiilor culturale“ (Herendești, Lugoj, Gavojdia — 1910; Gruni — 1912; Căvărăn — 1913) și „Istoricul ortodoxiei și rezultatele obținute“ (Herendești — Lugoj, Găvojdia — 1910) de G. Popovici. Preocupări existau și pentru tradițiile arhitecturale românești prin conferințele prezentate de A. Iorga „Despre casa românească și stăruințele arhitectului Mincu“ și „Despre stilul românesc și industria de artă românească (Lugoj — 1912). Unele din prelegeri au fost completate cu diapozitive proiectate cu schiopicul introdus din 1908. Despărțământul lugojan și-a procurat un schiopic din anul 1911 pentru a da prelegerilor un interes mai mare⁴⁴.

O altă direcție în care despărțământul lugojan și-a orientat activitatea a fost înființarea de biblioteci populare în comunele despărțământului. Scopul bibliotecilor populare era de a răspîndi cunoștințe folositoare din diverse ramuri ale activității omenești și a dezvolta gustul pentru citit în rîndul maselor țărănești. Pînă în 1914 despărțământul Lugoj al ASTREI a înființat 12 biblioteci populare în Lugoj (pentru „Societatea economilor“), Găvojdia, Sacul, Făget, Criciova, Nevrincea, Gruni, Silha, Bara, Herendești, Răchita, Sintești și Firdea care dețineau între 60 și 110 volume⁴⁵. Cărțile din aceste biblioteci erau pe teme de agricultură, pomicultură, grădinarit, creșterea animalelor, industrie și comerț, precum și de literatură, cu conținut istoric, etnografic și de educație⁴⁶. Marea majoritate proveneau din publicațiile ASTREI din colecția „Biblioteca populară“ înființată încă din 1891. Pe lîngă înzestrarea bibliotecilor în despărțăminte care se făcea gratuit de către ASTRA, existau și numeroși abonați la publicațiile Asociațiunii. Într-un apel lansat de ASTRA în 1910 pentru înscrierea de noi abonați, în special din rîndul țărănimii, se menționa că de la 1 ianuarie 1911 toți membrii ajutători care plătesc înainte taxa de 2

⁴³ *Ibidem.*

⁴⁴ *Ibidem.*

⁴⁵ *Transilvania*, XLV, 1914, nr. 7—9, p. 273.

⁴⁶ Notăm cîteva titluri: I. Lupaș, De demult; I. Creangă, Harap Alb; V. Alecsandri, Cîntece din bătrîni; I. P. Reteganul; Povestiri din popor; P. Ispirescu, Ercule; D. Dobrescu, Isprăvile lui Păcală; O. Goga, Poezii; I. Chendi, Poezii alese; Tichindeal, Donici, Fabule alese; Al. Mocioni, Religiuinea și știința; S. Stoica, Dietetica populară; A. Chetianu, Îngrijirea sănătății; A. Coșciuc, Cultura pămîntului; V. Osvadă, Puterea însoțirilor; N. Iosif, Cultura pomilor; N. P. Petrescu, Nutrețul măiestrit; D. Dobrescu, Cum să trăim; I. E. Negruțiu, Cultura cucuruzului; Regule ortografice și altele (Arh. St. *Timișoara, fond ASTRA Lugoj*, dos. 5, f. 25; dos. 7, f. 10; dos. 8, f. 21.

coroane pe an, vor primi 10 broșuri și un calendar⁴⁷. Acest apel a avut ecou în despărțămîntul lugojan, deoarece în 1912 Comitetul Central al ASTREI îl menționează în raportul său printre despărțămîntele fruntașe cu un număr de peste 200 de abonați la „Biblioteca populară“ a Asociațiunii⁴⁸.

În ceea ce privește numărul agenților înființate în despărțămîntul lugojan, nu s-au realizat progrese. În 1909 s-au înființat două agenți în comuna Sacul și Făget care au rămas singurele în întreaga perioadă de care ne ocupăm⁴⁹.

În schimb aici au activat mai multe societăți locale, cu caracter cultural, economic și de ajutorare cu care ASTRA a colaborat fructuos. În rapoartele de activitate ale despărțămîntului sînt de fiecare dată menționate cele mai importante. În Lugoj funcționa Reuniunea română de cînt și muzică, Reuniunea română de lectură, Reuniunea corală „Lira“, Reuniunea femeilor române, Reuniunea funebrală română, Reuniunea meseriașilor români, Filiala „Albinei“, „Agricola“ (bancă de credit), „Poporul“ (Institut de Credit și Economii), „Banatul“ (Institut de credit și economii), Societatea economilor și „Economia“ (Asociație de păstrare). În Făget, activau „Casina română“, Reuniunea de cîntări, „Făgețana“ (Institut de Credit și Economii) și „Gloria“ (Societate comercială), apoi în comuna Sacul „Săcana“ (Institut de Credit și Economii), în Căvăran „Comuna“ (Institut de Credit și Economii) și în Sălbăgel „Prunetul“ (Asociere cu caracter economic de întraajutorare). Acestea funcționau cu statute aprobate de autorități, însă, înafara acestora funcționau aproape în toate comunele reuniuni de cîntări fără statute⁵⁰.

La începutul secolului al XX-lea ASTRA a intensificat propaganda pentru înființarea de bănci populare și asocieri cu caracter economic, de întraajutorare pentru emanciparea economică și socială a țărănimii noastre. În circularele pe care le trimitea Centrala despărțămîntelor se specifica că Asociațiunea a hotărît să sprijine tendința de organizare în cooperative, întrucît „vremurile grele și împrejurările vitrege“ impun luarea de măsuri pentru înaintarea economică a poporului nostru, pentru a ține pasul cu celelalte popoare din Europa⁵¹. În despărțămîntul lugojan de problema aceasta s-a ocupat îndeosebi Dominic Rațiu, director de bancă, care la 7 noiembrie 1913 înaintează un raport în care specifica, că s-au realizat progrese în întemeierea de însoțiri economice care au tendința de a se transforma în societăți pe acțiuni. Însă faptul că au capital mic le expune la fluctuații, D. Rațiu propune înființarea de însoțiri de producție și valorificare în centrele mai mici, dar acestea să fie în legătură cu o bancă sau cel puțin cu o însoțire centrală care să le sprijine, altfel ele ar fi „ca o floare fără de rădăcină care vestejește“⁵².

Mijloacele materiale ale despărțămîntului proveneau în cea mai mare parte din procentul de 20% din taxele de membri, apoi din donații, încasări cu prilejul unor spectacole cultural-artistice date de reuniunile culturale în favorul ASTREI, din vînzări de publicații etc.

⁴⁷ Arh. Statului Timișoara, fond ASTRA Lugoj, dos. 5, f. 2.

⁴⁸ *Transilvania*, XLIII, 1912, nr. 5, p. 308.

⁴⁹ Arh. Statului Timișoara, fond ASTRA Lugoj, dos. 6, f. 27; *Transilvania*, XLVI, 1915, nr. 7—12, p. 130.

⁵⁰ Arh. Statului Timișoara, fond ASTRA Lugoj, dos. 5, f. 31—32 și dos. 6, f. 30.

Numărul membrilor despărțămîntului a variat mult în special membrii ajutători care erau recrutați în marea majoritate din rîndul țărănimii. În 1911 sînt menționați 393 membri (5 membri fondatori, 7 pe viață, 44 ordinari și 337 ajutători)⁵³; în 1912 erau 340 membri (din care 278 ajutători)⁵⁴, apoi numărul lor cunoaște o scădere ajungînd la 158 membri la 1 august 1914⁵⁵ și 151 membri în 1915⁵⁶. În timpul războiului activitatea despărțămîntului a fost foarte restrînsă. O importantă realizare a despărțămîntului lugojan a fost înființarea în 1915 a unui muzeu etnografic românesc la Lugoj⁵⁷.

Prin activitatea sa multilaterală, despărțămîntul Lugoj al ASTREI se înscrie în eforturile generale ale Asociațiunii depuse pentru a ridica nivelul cultural al poporului român din cadrul monarhiei austro-ungare, pentru afirmarea națională, pregătind astfel emanciparea politică și realizarea visului secular al poporului nostru: Statul național unitar român, constituit în 1918.

ELENA BORUGĂ

DIE TÄTIGKEIT DER LUGOSCHER ABTEILUNG DER ASTRA (1898—1918)

(Zusammenfassung)

Anhand von reichem Archiv- und zeitgenössischem Presse-material präsentiert die Arbeit die wichtigsten Formen der Tätigkeit der Lugoscher ASTRA während den Jahren 1898—1918. Die Abteilung veröffentlichte Drucke mit Werken rumänischer Schriftsteller, organisierte Konferenzen, gründete Dorfbibliotheken und Vereine und unterstützte den rumänischen Unterricht.

Die Lugoscher Abteilung der ASTRA, ein wichtiger Faktor der kulturpolitischen Behauptung der Rumänen, trug durch ihre Tätigkeit zur Vorbereitung der Vereinigung von 1918 bei.

⁵¹ *Idem*, dos. 8, f. 11 și 20.

⁵² *Idem*, f. 13—17.

⁵³ *Transilvania*, XLIII, 1912, nr. 5, p. 407.

⁵⁴ *Idem*, XLIV, 1913, nr. 4—5, p. 317.

⁵⁵ *Idem*, XLV, 1914, nr. 7—9, p. 381.

⁵⁶ *Idem*, XLVI, 1915, nr. 7—12, p. 151.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 130 și *Drapelul*, XV, 1915, nr. 34, p. 3.